

Horváth István

A romániai magyar kisebbség* Magyarországra irányuló mozgása

(*A tanulmány a Sapientia Alapítvány támogatásával készült kutatási jelentés továbbfejlesztett és átdolgozott változata.)

A romániai magyarok Magyarország irányú kivándorlása a nyolcvanas évek végén keltette fel a közvélemény és a szakértők figyelmét, egyrészt mivel ugrásszerűen megnőtt a Magyarországra kitelepedő magyar nemzetiségűek száma (lásd az 1. táblázatot), másrészt, békeidőben teljesen szokatlan módon, nagy tömegű (túlnyomórészt magyar nemzetiségű) menekült érkezett Romániából Magyarországra.

A jelentős mértékű népességmozgás politikai, illetve gazdasági motivációi mellett a magyar kisebbség helyzete, a Ceaușescu-féle agresszív nacionalizmus és nyílt magyarellenesség (Verdery, K.: 1991) is jelentős szerepet játszott (Roth, A.: 1999). Nyilvánvaló, hogy főleg a hetvenes évektől kezdődően a migránsok vagy az eltávozni szándékozók motivációiban minden valószínűséggel jelen volt a gazdasági indíttatás is, de az etnonacionalista felhangokban is bővelkedő, kiterjedt ideológiai ellenőrzést gyakorló rendőrállamból való távozást nem lehetett egyértelműen gazdasági migrációnak minősíteni, még azon egyének esetében sem, akik nem tartoztak a kommunista rendszer által kitüntetett módon figyelembe részesített számos kategória egyikébe sem.

A menekült-, illetve a kitelepedési hullám a romániai rendszerváltás első éveiben is folytatódott, ezúttal a folyamat háttérében olyan megnyilvánulásokkal is, mint a politikai nacionalizmus intézményesülése (erről lásd Verdery, K.: 1993), a román állam és a magyar kisebbség közötti viszony (rövid ideig tartó reménykeltő feloldódása után) elmérgesedése, illetve a társadalom szintjén jelentkező etnikai feszültségek nyílt erőszakba torkollása (lásd az 1990. márciusi marosvásárhelyi román-magyar konfliktust).

A jelenség vázlatos elemzéséből is kitűnik, hogy a rendszerváltás előtt, illetve közvetlenül azután a magyar kisebbséghez való tartozás az egyéni társadalmi érvényesülési lehetőségek értékelése szempontjából egyértelműen meghatározó kategóriaként tételeződött a köztudatban. Nem annyira az a lényeg, hogy a magyar kisebbséghez való tartozás milyen mértékben határozta meg az egyének életvitelét, korlátozta társadalmi érvényesülésüket, hanem az, hogy a hatalmi retorika egyértelműen negatívan viszonyult ehhez a kategóriához, ezáltal implicit módon legitímálta a különböző intézmények, illetve a társadalom szintjén megnyilvánuló etnikai preferenciák. Vagyis a nyilvános diskurzus szintjén az etnikai kategória nem egyszerűen egy nominális besorolás elemeként jelentkezett, hanem olyan retorikai tartalmakkal telítődött, amelyek alapján az egyének joggal feltételezhatték, hogy egy adott csoportba való tartozás olyan társadalmi hátrányokkal járhat, amelyek meghatározzák nemcsak egyszerűen a sajátos

kulturális identitás nyilvános gyakorlását, illetve intézményesített újratermelését, hanem általában a különböző intézményekkel kialakított viszonyukat.

Ilyen feltételek között érthető, hogy a romániai magyarok 1988-1992 közötti kivándorlását a szakirodalom az etnikai migráció típusába sorolja (Fassman, H.-Münz, R.: 1995, 472-473). A jelenség az utóbbi fél évszázad európai kelet-nyugat irányú migrációtörténetében se nem újszerű, se nem szokatlan, hisz az 1950-1993 közötti időszakban a több mint 14 milliós elmozduló népesség 75 százaléka az etnikai migráns kategóriába sorolható (Fassman-Münz.1995. 472-473). Jelen tanulmány a romániai magyar kisebbség az utóbbi másfél-két évtizedben megnyilvánuló elvándorlásának néhány vonzatát vázolja fel, hangsúlyt fektetve az etnicitásra, az ennek a kategóriának tulajdonított magyarázóértéknek az árnyalására.

Brubaker az etnikai migráció fogalmát árnyalva implicit módon kiterjeszti azt, a szűkebb romániai kontextustól függetlenül, általában a romániai magyarok Magyarország irányú migrációjára, ez a megközelítés eszmefuttatásunk kiindulópontja és elméleti viszonyítási alapja.

Meglátása szerint az etnikai migráció kategóriájába sorolt vándorlási folyamatok többnyire olyan helyzetekre vonatkoznak, amelyek leírásában a kibocsátó térség taszító (push) szerepet játszó tényezőire, az etnikai hovatarozás kapcsán felmerülő kényszerítő elemekre esik a hangsúly (Brubaker, R.: 1998), és amellet érvel, hogy az etnikai migráció fogalma magában foglal minden olyan vándorlási folyamatot, amelyben az etnicitásnak mint kulturális és szimbolikus tökének szabályozó szerepe van. Ebben a megközelítésben a romániai magyarok kivándorlását határon átnyúló etnikai deszegregációs folyamatként (ethnic unmixing) értelmezi, amelyben - habár a gazdasági és esetenként a politikai jellegű motivációknak fontos szerepe van - a folyamat főbb erővonalait és magának a migrációnak a kulturális integrálását a kibocsátó társadalom kulturális rendszerében az etnikai kötelékek határozzák meg.

A migráció elemzése során a kibocsátó országban megnyilvánuló kényszerítő elemek azonosítása mellett kiemelt szerepet tulajdonít a befogadó ország vonzó hatásának is (Brubaker, R.: 1992, 1998). Ez a vonzerő több szinten is megfogalmazható. Egy olyan térségben migrálni, ahol a nyelvi, kulturális alkalmazkodás nem kíván külön erőfeszítést, kisebbek az áttelepedéssel és integrációval járó erőfeszítések, kisebb a kockázata a befogadó kultúra ismeretéből fakadó kellemetlen helyzetek előfordulásának. Ezenfelül a migráció sajátos jelentéstartalmakkal gazdagodik, hisz egy olyan elmozdulást feltételez, amelyben a kitelepedők, illetve az otthon maradó közösség számára a céltérség, a befogadó társadalom egy közös jelentésvilágban már meghatározott.

A brubakeri perspektíva az etnikai vándorlás kiterjesztett fogalmáról lehetőséget teremt arra, hogy a romániai magyar népességmozgás elemzésében - a kisebbségi sérelmi megközelítést kikerülve - visszahozzuk az etnicitást mint magyarázó tényezőt. Ugyanakkor óvakodunk attól, hogy túl nagy szerepet tulajdonítsunk az etnicitásnak a folyamat magyarázatában, hisz bizonyos típusú elmozdulási folyamatoknak, motivációs típusoknak a magyarázatában sokkal relevánsabbnak bizonyul, ha azokat a gazdasági

rendszer sajátosságaiba ágyazva értelmezzük, másodlagosnak tekintve az etnicitás stratégiai felhasználását a hatékonyabb munkaerőpiaci érvényesülés érdekében.

A romániai kivándorlás az utóbbi negyedszázadban

A romániai magyar politikai elit a többségihez viszonyított nagyobb arányú magyar kitelepedési mutatókat a magyar kisebbségi társadalomnak a román nacionalizmusra adott válaszreakciójaként értelmezte. Jó példa erre az RMDSZ 1993-ban, Románia Európa Tanácsba történő felvételekor írt memorandumának a melléklete, amely a magyarság arányának, illetve abszolút számának a csökkenését, beleértve és külön kiemelve a kivándorlást is, a mindenkori román hatalom homogenizáló etnopolitikai törekvéseivel hozza egyértelmű összefüggésbe. Jóval direkter módon fogalmazott Tőkés László, az RMDSZ tiszteletbeli elnöke, aki a román hatalmat etnikai tisztogatással vádolta, többek között ugyancsak a romániai magyarság kivándorlását emlegetve.

Ez a mód, ahogyan a kisebbségi nyilvános reflexió integrálta a migrációs jelenséget az általános politikai diskurzusba, bizonyos mértékig meghatározóvá vált a romániai magyar migrációról megfogalmazott eszmefuttatásokban. Ha másként nem, de olyképpen, hogy a romániai magyarok migrációját az általános romániai migrációs kontextustól eltekintve mintegy teljesen elkülönült folyamatoként tételezi.

Románia a nemzetközi migráció szempontjából jelentősnek mondható kibocsátó ország. Negyed évszázad alatt - csak a hivatalos kitelepedési adatokat figyelembe véve (lásd az 1. táblázatot), a kivándoroltak arányát az 1992-es népszámláláskor regisztrált lakosság számához viszonyítva (22 810 035) a népesség 2,87 százaléka hagyta el végleg az országot. A kivándorlás jelentős mértékben és több ciklusban (lásd a hetvenes és a nyolcvanas évek végét) növekedett a kommunizmus bukását megelőző periódusban, majd az 1990-92-es hullámhegyet követően a hivatalos kitelepedési statisztikák viszonylag konstansnak mondható értékeket mutatnak.

1. táblázat. A Romániából kitelepedők megoszlása évi és nemzetiségi lebontásban (abszolút számok)*

Év	Összesen	Román	Német	Magyar	Zsidó	Más
1975	10 701	3 274	4 292	701	2 176	258
1976	9 336	3 201	3 200	759	1 999	177
1977	17 810	4 778	9 809	1 417	1 404	402
1978	19 780	5 856	10 993	1 361	1 201	369
1978	17 084	6 134	8 617	1 058	978	297
1980	24 712	8 276	13 608	1 388	1 087	353
1981	20 966	8 260	9 948	1 329	1 088	341
1982	24 374	9 750	10 954	1 855	1 401	414
1983	26 300	9 592	13 441	1 697	1 187	383
1984	29 894	10 667	14 425	2 540	1 729	533
1985	27 249	10 274	12 809	2 432	1 159	575
1986	26 509	9 412	11 034	4 144	1 086	833
1987	29 168	11 477	11 639	3 845	1 274	933
1988	37 298	12 879	10 738	11 728	1 048	905
1989	41 363	14 745	14 598	10 099	1 008	913
1990	96 929	23 888	60 072	11 040	745	1 184
1991	44 160	19 307	15 567	7 494	516	1 276
1992	31 152	18 104	8 852	3 523	224	449
1993	18 446	8 814	5 945	3 206	221	260
1994	17 146	10 146	4 065	2 509	177	249
1995	25 675	18 706	2 906	3 608	131	324
1996	21 526	16 767	2 315	2 105	191	148
1997	19 945	16 883	1 273	1 459	136	194
1998	17 536	15 202	775	1 217	198	144
Összesen 1975-1998	655 059	276 392	26 1875	82 514	22 364	11 914

A fenti táblázat adatai mindenképpen csak a hivatalos kitelepedést, illetve annak is az alsó határértékeit mutatják, illetve sejtetik a főbb trendeket, de kevésbé hűen tükrözik a nagyságrendeket. Ugyanis egészen biztosra vehető, hogy általában a kivándorolt, pontosabban az elmozdulásban levő román állampolgárok száma jóval nagyobb, mint a román hivatalos adatok alapján kiszámítható 655 059 személy.

A különböző befogadó országok által kibocsátott hivatalos statisztikák, illetve becslések jóval nagyobb mértékű kitelepedésre engednek következtetni. Így például a romániai németek kivándorlását elemző Rudolf Poledna összevetve az 1975-1994-es periódus hivatalos romániai, illetve németországi adatait rámutat, hogy az utóbbiak átlagban 42,49 százalékkal több kitelepedő német nemzetiségű román állampolgárt regisztráltak (2001, 227).

Varga E. Árpád a hetvenes évek elejétől a kilencvenes évek első két-három évét felölelő periódusban eltávozott romániai magyarok számát 150-200 000-re becsüli (Varga: 1998). Veres Valér a romániai magyarság kivándorlási adatait illetően a következő, magyarországi hivatalos statisztikai forrásokra alapozó számokat tartja valószínűnek: 1977-1991 között 111 976, illetve az 1992-1997-es periódusban 32 390 személy. A

véglegesen eltávozott romániai magyarok számát mindkét szerző a román hivatalos statisztikákban közzétett adatok legalább a duplájára becsüli. Szükségesnek tartjuk hangsúlyozni, hogy a román és az említett szerzők (Poledna, R. 2001: Veres V.: é.n.) által elemzett német, illetve magyar hivatalos statisztikai adatok közötti eltérések jóval nagyobbak 1989 után, mint a kommunista időszakban regisztrált adatok. Tehát az eltérések feltételezhető oka nem annyira a román kommunista rendszer kirakatpolitikájának alárendelt statisztikai nyilvántartási gyakorlat, hanem sokkal inkább a román állampolgárok 1989 utáni mozgásszabadsága. Ez jelentős mértékben megnövelte azon román állampolgárok számát, akik a román hivatalos szervek mellőzésével a különböző befogadó országokban az állampolgárság megszerzéséig legalizálhatták a tartózkodásukat.

Az, hogy csak a német, illetve a magyar kisebbségre vonatkozó adatok állnak rendelkezésünkre, nem jelenti, hogy csak e két csoport esetében volt a hivatalosan regisztrálnál nagyobb a kivándorlás mértéke, illetve hogy e két csoport aránya a Romániából kivándorló népességben nagyobb, mint ahogyan azt a román statisztikák tükrözik. Sokkal inkább arról van szó, hogy e két kisebbség többsége egy olyan országot választott célnak, amelyhez kulturálisan kötődik, illetve ahol e kisebbség tagjai irányában nagyobb volt a fogadókészség, míg a többi román állampolgár esetében az elmozdulás iránya nem volt ennyire egyértelmű, illetve nem konstans módon egy ország felé irányult, tehát nehezebb pontos képet alkotni arról, hogy a hivatalos statisztikákhoz viszonyítva milyen mértékben térnek el a tényleges migráció adatai attól, amit a hivatalos román statisztikák tükröznek.

Erre engednek következtetni a német és magyar kisebbségeket nagy számban befogadó országok a hivatalos román adatoktól eltérő statisztikái, illetve a kilencvenes évek elején megnyilvánuló nagyarányú nyugat-európai romániai menekülthullám is. Így például 1988-1993 között 350 000-re becsülték a Nyugat-Európában menedékjogot kérő román állampolgárok számát (UNCHR: 1994), ezen belül is kiemelhető Németország mint a román állampolgárokat leginkább vonzó célország, ahol csak 1991-1993 között 240 000 menedékjogot kérő román állampolgárt jegyeztek (Fassman, H.-Münz, R.: 1995. 473).

De ugyanitt említhető az 1988-tól kezdődő, Magyarországra irányuló menekülthullám. Nagy Boldizsár az 1988-1992-es időszakban érkezett román állampolgárságú menekültek számát 52 423-ra teszi (1995. 42-43), a menekültek több mint háromnegyede (pontosabban 77,2 százaléka) vallotta magát magyar nemzetiségűnek (Tóth P. P.: 1995. 79).

Tehát a nyolcvanas évek végén és a kilencvenes évek elején jelentősen megnőtt azon román állampolgárok száma is, akik az elmozdulók, tehát formálisan nem a kitelepedők, hanem a kivándorolni szándékozók kategóriájába sorolhatók. Többségük számára feltehetőleg a menekültkénti státus volt a legkézenfekvőbb legalizációs stratégia. Ám ez kevesek esetében bizonyult sikeresnek, hisz az 1988-1992 között Nyugat-Európában menedékjogot kért román állampolgároknak pusztán 3 százalékát ismerték el menekültként (UNCHR: 1994).

Ennek ellenére a Nyugat-Európában menekült státusért folyamodók között a kilencvenes évek végén is jelentős a román állampolgárok száma. Így például 1999-ben 1703 román állampolgár kért menedékjogot Belgiumban, 2226 Írországból, 1995 személy az Egyesült Királyságból, hogy csak azokat az országokat említsük, ahol a Romániából érkezett, menekültstátusért folyamodók száma meghaladta az ezret.

A menekültstátus kérvényezése csak egyike a lehetséges legalizációs stratégiáknak, hiszen annak ellenére, hogy az 1988-1992 közötti időszakban Németországban nem ismertek el menekültnek egyetlen román állampolgárságú kérvényezőt sem (UNCHR: 1994), 1997-ben 95 200 volt a valamilyen jogcímen Németországban hosszú távon tartózkodók száma (Bretsch, F.: 2000). E viszonylag jelentős népességnek jelentős részét - az ott tartózkodó román állampolgárok számának alakulásából, a folyamatos tartózkodás időtartamából ítélve - nagyrészt a fentebb említett, a németországi tartózkodást sikeresen legalizáló, menekültstátusra aspirálók teszik ki.

Tehát joggal feltételezhetjük, hogy az utóbbi másfél évtized nagyarányú kivándorlását regisztráló hivatalos román statisztikák hiányossága nem olyan jellegű szisztematikus regisztrációs hibaforrásból ered, amely következtében csak a magyarokra, illetve németekre vonatkozó kimutatások térnek el a valós állapotoktól.

Ugyanakkor, tekintettel a jelenség átfogó jellegére, az elmozduló népesség nagyságára, az is joggal állítható, hogy a nemzetközi migráció egy olyan általános jelenség, amely habár sajátos módon strukturálódott egyes romániai kisebbségek esetében, nem értelmezhető elszigetelten, kizárólag etnikai motivációk alapján, hanem egy általánosabb politikai-gazdasági kontextusba ágyazódik. Ugyanakkor nem zárható ki, hogy az etnicitás sajátos szervező, irányító és motivációs szerepet játszik a célországok kiválasztásában és a migrációs stratégiák magvalósíthatósági esélyeinek az értékelésében. Annál is inkább, mivel az általános kivándorlási hullám kontextusában a kisebbségek nagyobb arányban rendelkeztek olyan lehetőségekkel, amelyek elősegítették a kitelepedés megvalósítását. Ezt tükrözi a kitelepedés hivatalos adatai alapján kiszámított normális eloszláshoz viszonyított eltérések aránya.

A kivándorlás ideális, normális eloszlása nem más, mint a kitelepedő népességnek az országban jellemző etnikai arányoknak megfelelő megoszlása. Vagyis a kitelepedő populációnak egy olyan hipotetikus megoszlása, amely arányos az illető nemzetiségnek az össznépségen belüli arányával. Olyan esetekben kellene bekövetkeznie, amikor az általános kivándorlási folyamatokban az etnicitás nem játszik semmiféle meghatározó szerepet, nem jelent sem vonzó, sem taszító tényezőt. Vagyis az etnikai hovatartozás nem hátrány a kibocsátó országban, illetve a befogadó társadalom nem annak okán vonzó, hogy az egyén sajátos identitását megerősítő és fenntartó kulturális fogyasztásra gazdagabb kínálatot talál.

Amennyiben egy adott etnikum arányán felül van jelen a kivándorló populációban, akkor feltételezhető, hogy az etnicitás valamilyen formában meghatározó szerepet játszik a migrációban.

A romániai migrációnak a kivándorlás ideális/normális eloszlásához viszonyított eltérési aránya kiszámításában konvencionálisan az 1992-es nemzetiségi arányokat vettük figyelembe, ezért a kisebbségek nagyobb arányú kivándorlásának tulajdoníthatóan az adatok nem pontosak, viszont ez nem befolyásolja számottevően a vázolt trend érvényességét.

2. táblázat. A kivándorlás ideális/normális eloszlásához viszonyított eltérések aránya éves felbontásban*

	Román %	Magyar %	Más %
1985	-51,77	1,81	49,96
1986	-53,97	8,51	45,45
1987	-50,12	6,06	44,06
1988	-54,94	24,32	30,62
1989	-53,82	17,30	36,53
1990	-64,83	4,27	60,56
1991	-45,75	9,85	35,90
1992	-31,35	4,19	27,17
1993	-41,69	10,26	31,43
1994	-30,3	7,51	22,78
1995	-16,61	6,93	9,68
1996	-11,58	2,66	8,92
1997	-4,82	0,20	4,62
1998	-2,78	-0,18	2,96

*A negatív előjel azt jelenti, hogy az illető kategóriához tartozók alulreprezentáltak a kitelepedő népességben, a pozitívak értelemszerűen a túlreprezentáltságot jelentik.

A fenti táblázatban a kivándorló népesség etnikai megoszlásában jelentkező aránytalanságok arra utalnak, hogy az utóbbi tíz év romániai kivándorlásában az etnikai faktor egyértelműen meghatározó jellegű volt, nemcsak a migráció sajátos irányát, hanem annak intenzitását illetően is. A más nemzetiségű kategória (többnyire német, illetve zsidó) folyamatosan nagyobb arányban volt képviselve a kivándorlók között. Az, hogy az elemzett időszak végén ezen kisebbségek túlreprezentáltsága jelentős mértékben csökken, inkább az illető népesség elfogyásának, mint a kivándorlási szándék csökkenésének tudható be. Viszont annak ellenére, hogy a vizsgált időszak vége felé a kitelepedő népesség egyre homogénebb, a romániai etnikai arányok is jelentős mértékben változtak, figyelemre méltó a kitelepedő népesség etnikai összetételének a kilencvenes évek végére kialakult arányossága. Természetesen ennek az arányosságnak nagyjából már csak a román-magyar összehasonlításban van értelme, és csak akkor tekinthető megbízható mutatónak, ha igaznak bizonyul az az alapfeltevés, miszerint a feldolgozott statisztikákban nem jegyzett, különböző országokban tartózkodó románok a román népesség nagyságának a viszonylatában ugyanolyan arányban sikeresek a különböző legalizációs stratégiákat illetően, mint a Magyarországon próbálkozó romániai magyarok. Vagyis metaforikusan fogalmazva: mindkét etnikum esetében a jéghegy láthatatlan része egyformán aránylik a látható (statisztikailag regisztrált) csúchoz.

A romániai migrációs kontextusban elemezve a romániai magyarok kivándorlását elmondható, hogy a nyolcvanas évek második felétől az általános migrációs trenden belül fokozatosan intenzívebb lett, és habár jelentős hullámhegyeket regisztrált, a kilencvenes évek második felében már csökkenő tendenciát mutat. Tehát annak ellenére, hogy a migráció bizonyos szinten tovább tart, lezárult egy nagyobb migrációs ciklus, amikor is az általánosan növekvő tendenciát mutató romániai migráción belül a magyarok migrációja hangsúlyosabban növekedett.

Kivándorlási szándék

Különböző, a kivándorlási szándéokra vonatkozó felmérések is az előbbi rész záró kijelentését látszanak igazolni, vagyis azt, hogy a kilépés, az elvándorlás vonzása általános jelenség, és viszonylag egyformán nyilvánul meg a románoknál és a magyaroknál.

Egy 1997 őszén végzett kutatásban (CCRIT 1997) egy kérdéscsomagban gyakorlatilag két különálló szempontból vizsgálták az erdélyi magyarság, illetve az ezen régióbeli románság kivándorlási (általánosabban területi mobilitási) szándékát.

3. táblázat. „Ha költözés által javíthatná életszínvonalát és munkakörülményeit, mennyire lenne hajlandó elköltözni innen?...” (magyarok %)

	nagyon szívesen	szívesen	fenntartásokkal	egyáltalán nem vagy nagy fenntartásokkal	nem tudom
Magyarországra	13,0	14,7	19,6	47,9	4,7
Nyugat-Európába	12,8	11,4	15,1	55,9	4,8
Egy másik földrészre Európán kívül	10,4	10,7	12,6	61,7	4,5

4. táblázat. „Ha költözés által javíthatná életszínvonalát és munkakörülményeit, mennyire lenne hajlandó elköltözni innen?...” (erdélyi románok %)

	nagyon szívesen	szívesen	fenntartásokkal	egyáltalán vagy nagy fenntartásokkal	nem tudom
Magyarországra	3,9	2,5	6,6	76	11
Nyugat Európába	16,4	15,8	11,8	46,9	9,1
Egy másik földrészre Európán kívül	16,2	12,4	9,6	51,9	9,8

A kérdésfeltevéssel arra kaptunk választ, hogy milyen nehézségeket okozna azon kötődések feladása, amelyek nem kizárólag piaci terminusokban (jobb munkakörülmény, nagyobb jövedelem) értékelhetőek. Vagyis Magyarország tekintetében a romániai magyarok 27,7 százaléka viszonylag könnyen feladná az itteni kötődéseit. Az erdélyi románok számára várhatóan kisebb mértékű vonzást jelent Magyarország mint célország,

de a magyaroknál nagyobb arányban vállalkoznának arra, hogy az életüket Nyugat-Európában vagy más kontinensen alapozzák meg.

Ha viszont arra kérdeztünk rá, hogy az utóbbi periódusban foglalkoztatta-e őket a kitelepedés gondolata, többnyire az erdélyi kötelékeiket nagyobb nehézségek nélkül feladók válaszoltak igennel.

*5. táblázat. „Az elmúlt egy-két évben gondolt-e arra, hogy ... költözzön?”
(az igennel válaszolók aránya)*

	magyar	román
Magyarországra	13,5	1,3
Nyugat-Európába	10,4	12
Egy másik földrészre Európán kívül	9,5	10,5

Amennyiben a kivándorlási szándékot úgy értelmezzük, hogy a migrációt mint életstratégiát nem zárja ki, akkor elmondható, hogy az erdélyi román, illetve magyar népesség között jelentős eltérés csak abban tapasztalható, hogy melyek azok a célszágok (régiónk), amelyek egy ilyen jövőstratégia megvalósításában vonzást jelentenek. Amíg a románok számára Magyarország mint befogadó ország csekély vonzerővel bír, addig a magyarok Nyugat-Európát legalább egyenértékű (ha nem vonzóbb) térségnek értékelik.

Más kérdésfeltevéssel ugyancsak 1997-ben végzett kutatás eredményei szerint a megkérdezett romániai magyarok 1,2 százaléka döntötte el, hogy kitelepedik, és összesen 25,9 százaléka vagy Foglalkozik a gondolattal, vagy Elmenne, de nincs rá lehetősége (Sorban, A.: 1999). Amint látható, más kérdezési logika alapján, azonos periódusban, bizonyos szempontból hasonló eredmények alakultak ki. Hasonlóak, hisz a CCRIT-kutatásban 27,7 százalék volt azok aránya, akik Magyarország viszonylatában a jobb megélhetés reményében különösebb gondok nélkül feladnák az itteni életüket.

Ugyancsak a CCRIT által 2000 nyarán végzett kutatásban a kivándorlásra vonatkozóan a következő formában vizsgálták a kivándorlási szándékot:

6. táblázat. „Az átköltözést illetően az alábbi helyzetek közül önre vonatkozóan melyik a leginkább érvényes?” (magyarok %)

	Magyarországra	Nyugat-Európába	Egy másik földrészre Európán kívül
Már konkrét lépéseket tettem ez ügyben.	1,3	0,5	0,1
A közeljövőben konkrét lépéseket fogok tenni ez ügyben.	2,5	1,4	0,8
Ha adódik egy előnyös lehetőség, elköltözöm.	22,2	19,7	13,6
Nincs szándékomban oda költözni.	71,9	76,9	82,8
Nem tudja + Nem válaszol.	2,1	1,5	2,8

7. táblázat. „Az illető átköltözést illetően az alábbi helyzetek közül önre vonatkozóan melyik a leginkább érvényes?” (románok %)

	Magyarországra	Nyugat-Európába	Egy másik földrészre Európán kívül
Már konkrét lépéseket tettem ez ügyben.	-	0,5	0,6
A közeljövőben konkrét lépéseket fogok tenni ez ügyben.	0,2	2,1	1,9
Ha adódik egy előnyös lehetőség, elköltözöm.	5,4	22,9	19,1
Nincs szándékomban oda költözni.	89	69,8	73
Nem tudja + Nem válaszol.	5,5	4,7	3,8

A 2000-ben végzett kutatás adatai alapján is az 1997-es helyzetképhez hasonló, de valamivel árnyaltabb kép alakult ki a kivándorlási szándék intenzitását illetően. A bemutatott adatok alapján elmondható, hogy az etnikai különbségek nem nyilvánulnak meg érzékelhetően a kilépési szándék intenzitásában, abban, hogy a népességben milyen arányban és milyen eltökéltséggel fogalmazódik meg a kivándorlás szándéka. Viszont érzékelhetőek a különbségek a kilépés lehetséges alternatíváit illetően; a romániai magyarok számára Magyarország ugyanolyan vonzerővel rendelkezik, mind a románság számára a Nyugat. Természetesen a probléma nem ilyen formális, vagyis nem csak egyszerűen arról van szó, hogy a magyar etnikai hovatartozás több, a migráció szempontjából elfogadható és vonzó alternatívát feltételez. Az idézett kutatások kérdései ugyanis a kivándorlást kizárólag olyan lineáris döntéshozatali folyamatként kezelik/feltételezik, amely során az egyén a kibocsátó társadalomban célirányosan dönt, ezt a döntést a fogadó társadalom által minimálisan megkövetelt alapfeltételek megvalósítása, vagyis a végrehajtási eszközök keresése követi, és amennyiben a realizáció feltételei megvalósulnak, az egyén megteszi a végleges lépést. Ez egy lehetséges egyszerű döntési modell, de egyáltalán nem biztos, hogy a leggyakoribb is a migráció folyamatában.

A kitelepedést olyan folyamatként is leírhatjuk, amelyben a döntés nem lokalizálható elkülönült, az egyén által reflexív módon beazonosítható fázisként. Az ilyen folyamatos, cselekvő döntéshozatali modell vagy dinamikus optimalizációs cselekvői folyamat (Davies, R.: 1991, id. in Boyle, P.-Halfacree, K.-Robinson, V.: 2000. 81) azokra jellemző, akik viszonylag hosszabb ideig tartózkodhatnak a befogadó térségben (gyakori kontaktusok, huzamosabb ideig tartó vendégmunka vagy kint tanulás). Ezzel jár a fogadó térségben a társadalmi kapcsolatok kiépítése és bővülése, a tartózkodás különböző formákban történő

legalizálása, az ezt párhuzamosan követő formalizált kötődések sokszorozódása - mindezek olyan döntések sorozatának tekinthetők, amely a kitelepedés irányába mutat.

Így közelítve meg a romániai magyarok migrációjának a problémáját, kihangsúlyozandó: azon túl, hogy a társadalmi reprezentációk szintjén Magyarország a migráció szempontjából preferált térség, a vonzás nem egy elvont viszony, hanem folyamatos, effektív tapasztalás alapján eszközölt összehasonlítás. Ugyanis a térségben való ideiglenes elmozdulás, hosszabb ideig való tartózkodás, az effektív megtapasztalás a hasonló jellegű nyugati gyakorlatokhoz viszonyítva teljesen problémamentes.

Egyrészt a határátlépés nem kötött semmiféle vízumkényszerhez, másrészt a térségek közötti forgalom megoldott, majdnem minden társadalmi réteg számára elfogadható és megfizethető utazási lehetőség áll a rendelkezésre, és bár a romániai magyarok számára a magyar társadalom számos vonzatában idegen, kulturális vetületei tekintetében bejárható, átlátható, gyakorolható. Ugyanakkor - és bizonyos szempontból talán ez az egyik legfontosabb vonzat, amely alapján a térség vonzereje értelmezhető - a politikum fontos integráló hatást tulajdonít a magyar kultúrnmemzet kategóriának és ideológiának, és ezt retorikai eszközökkel igyekszik kihangsúlyozni, kifejezésre juttatni.

Magyarország mint mozgástér: adatok az elmozdulókról

Tehát Magyarország mint térség számos olyan jellemzővel rendelkezik, amely alapján nemcsak potenciális fogadó országgént jelenítődik meg azon romániai magyarok számára, akik a migrációt mint lehetséges jövőstratégiát fontolgatják, hanem mint olyan társadalmi, gazdasági és szimbolikus vonzástér is, amely irányába való elmozdulás lehetővé teszi a korábban megtört mobilitási folyamatok beteljesülését (Bárdi, N.: 1992; Bíró A. Z. és mások: 1996), ami főleg a vendégmunka, kint tanulás formájában nyilvánul meg.

De a romániai magyarok és Magyarország mint befogadó térség közötti viszonyt nem lehet egyszerűen a (végleges vagy időszakos) migráció fogalmával leírni. Ugyanis a komplex mozgásfolyamatok nem egyértelműen meghatározott és jól körülhatárolt területek között mennek végbe, hanem pontosan a mozgásfolyamatok eredményeképpen a kibocsátó és a befogadó térségek társadalmi definíciói változnak olyan módon, hogy a kétlakiság (az adott helyzetre adaptálva multilocationality fogalmát) nem föltétlenül az otthon-idegen dichotomikus fogalompárral fogalmazható meg, hanem egy olyan mozgási folyamatként értelmezhető, amelynek végkifejletét sokkal inkább az általános gazdasági vagy politikai fejlemények határozzák meg, mint az egyén által megfogalmazott és következetesen követett végső állapot megvalósítása.

Mindezeket figyelembe véve a kitelepedés számadatai csak megfelelő árnyalással jellemzik az elemzett jelenséget, illetve mindenképpen kiegészítendőek más, a fentebb leírt mozgásfolyamatot körvonalazó adatokkal.

A kitelepedésre vonatkozó számadatok zavaró bőségében nehezen alkothatunk reális képet arról, hogy tulajdonképpen mekkora az utóbbi egy, másfél évtizedben kitelepedő népesség nagysága. Tekintettel arra, hogy nem volt rálátásunk a különböző adatsorok összeállítási metodológiájára, és szándékunkban sem állt az adatok kritikai elemzése, az eltéréseket csak konstatáljuk, és tartózkodunk a kritikai kommentároktól.

Említettük, hogy a román statisztikai hivatal által regisztrált, a kitelepedésre vonatkozó adatok (lásd 1. táblázat) a migrációs folyamatok, illetve az ezekhez kapcsolódó legalizációs stratégiák pluralizmusának betudhatóan hiányosak, a magyarországi intézmények által nyilvánosságra hozott statisztikák jóval nagyobb számú Romániából érkező bevándorlót regisztráltak (lásd a 8. és 9. táblázat).

8. táblázat. A Magyarországra bevándorló román állampolgárok számának alakulása éves lebontásban ¹⁵

1985	9 445
1986	9 445
1987	10 445
1988	11 445
1989	11 445
1990	25 267
1991	11 018
1992	6587
1993	5991
1994	5483
1995	5685
1996	4888
1997	3285

9. táblázat. A Magyarországra bevándorló román állampolgárok száma ¹⁶

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Román	4 619	3 126	3 271	3 224	3 271	5 266	5 397
Összesen	10 556	5 708	6 217	6 683	10 458	12 592	11 700
Román állampolgárok aránya (%)	43,76	54,77	52,61	48,24	31,28	41,82	46,13

Az adatsorok összehasonlításánál figyelembe kell venni azt, hogy a román statisztikai hivatal által közzétett adatok a migráns népességet etnikai felbontásban közlik, míg a magyar statisztikák állampolgárság szerint. Tehát nagyon valószínű, hogy a román statisztikákban feltüntetett magyarok nem mind Magyarországra távoztak, illetve a Magyarországon letelepedő román állampolgárok kevesebb mint 95 százaléka vallotta magát magyar nemzetiségűnek.

Ugyanakkor kiemelendő az is, hogy a hivatalos magyar források adatai között is számottevő különbségek vannak.

10. táblázat. Összehasonlító adatok a Magyarországra bevándorló román állampolgárok számáról a különböző adatforrások szerint

	ORFK	KSH	CNS
1994	4619	5483	1779
1995	3126	5685	2509
1996	3271	4888	1485
1997	3224	3285	1244

Egyértelmű, hogy a magyarországi források a mérvadóbbak, és nem a román statisztika feltételezett megbízhatatlansága miatt, hanem azon egyszerű oknál fogva, hogy a kitelepedők a magyarországi tartózkodásukat akarták legalizálni, nem pedig a romániai eltávozásukat, és ha megtehették ezt a román hatóságok kikerülésével, akkor egyértelmű, hogy hiányoznak a román nyilvántartásokból. Ami pedig a magyarországi adatokat illeti, a tartózkodást legalizáló folyamatok során elkerülhetetlen egy személy többszörös nyilvántartása, a különböző nyilvántartási kategóriák egymásra tevődése (Hablicsek, L.-Tóth P. P.: 1996. 168).

A bevándorlás egyike a magyarországi tartózkodás legalizálási stratégiáinak, a másik lehetőség a különböző, hosszabb-rövidebb időtartamú munkavállalás vagy más alapon megszerezhető tartózkodási engedély, amelyet az évek folyamán egyre több romániai magyar vett igénybe. Az ideiglenes tartózkodási engedélyek száma is viszonylag hasonlóan alakult, tehát növekedett az 1994-2000 közötti időszakban.

11. táblázat. Huzamos tartózkodási kérelmek számának alakulása (1994–2000 között.)¹⁸

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Román állampolgár	3 528	6 586	4 366	5 760	6 216	8 449	10 626
Összesen	17 831	23 453	15 486	20 527	24 586	30 000	31 411
Román állampolgárok aránya (%)	19,79	28,08	28,19	28,06	25,28	28,16	33,83

12. táblázat. Ideiglenes tartózkodási engedély kérelmek alakulása (1994–2000 között.)¹⁹

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Román állampolgár	20 313	9 688	5 890	6 428	7 428	10 125	13 071
Összesen	51 766	30 556	25 121	21 939	24 995	22 248	26 085
Román állampolgárok aránya (%)	39,24	31,71	23,45	29,30	29,72	45,51	50,11

A bevándorlási engedéllyel vagy huzamosabb időre kibocsátott tartózkodási engedéllyel Magyarországon élő román állampolgárságú személyek száma 1994-ben 68,3 ezer, 1996-ban 61,6 ezer volt. A 2000. év végén összesen 47 515 román állampolgár élt rezidensként Magyarország területén: 37 750 bevándorlási, 9765 huzamosabb tartózkodási engedéllyel. Tekintettel arra, hogy az 1994-re, illetve 1996-ra vonatkozó adatok forrása ugyanaz a belügyminisztérium, mint a 2000-re vonatkozó adatok esetében, megalapozottan feltételezhetjük, hogy a hosszú távú legális státussal

Magyarországon élő román állampolgárok (továbbiakban rezidensi állomány) száma 1994-2000 között hozzávetőleg húszszázalékkal csökkent.

A legalizált tartózkodás mellett létezik az □álturista feketemunkás□ kategória is, vagyis az egyhónapos turisztikai tartózkodási lehetőséget néhány órás határátlépéssel újra megszerzők tömege, melyet a magyar belügyminisztérium tolerál, jelentősebb szigorításokat csak a schengeni egyezményhez történő magyar csatlakozás időpontjától kívánják bevezetni (Fahidi G.: 2000). Ennek a törvényesség határán levő legalizálási stratégiával élő népességnek a nagyságát vagy azok számát, akik nem legalizálják a magyarországi tartózkodásukat, nem ismerjük. 1991-ben 60 000-re becsülték a munkavállalási engedély nélkül feketén dolgozók számát (Tóth, J.: 1991. 111), de nem annyira a számok fontosak, hanem az, hogy ebben a térségben az időszakos munkaerőmigrációban a legalizált és az adminisztratív szempontból fél- vagy teljesen illegálisnak minősülő migráció viszonylag elkülönülten, sajátos rétegmodellként alakult ki, és habár idővel az arányuk változhat, a két típus (a legális és az illegális elmozdulás) párhuzamosan tovább létezik (Hárs Á.: 1995. 93). Vagyis nem az jellemző, hogy a fél- vagy teljesen illegális kategória legalizálja a magyarországi tartózkodását, átmeny a legális rezidensek kategóriájába, hanem az, hogy a két kategória más-más logika szerint működik.

Tehát az előbbieket alapján feltételezhető, hogy egy adott pillanatban legalább 100 ezer romániai magyar tartózkodik kint Magyarországon, ám mivel egy év folyamán gyakori a fluktuáció, a hosszabb-rövidebb időre kint tartózkodó munkavállalók száma jóval nagyobb lehet. Egy 1997-es felmérés adatai szerint a romániai magyarok 21,2 százaléka nyilatkozta, hogy létezik a családban valaki, aki kint dolgozik, vagy az év folyamán kint dolgozott Magyarországon. Még nagyobb az aránya (35%) azoknak a családoknak, ahol egy családtag végleg kitelepedett Magyarországra (Sorban A.: 1999).

A két térség közötti viszonyra jellemző az átfogó rokoni és más jellegű kapcsolatháló létezése, a folyamatos mozgás, egy állandó, jelentős nagyságú rezidenci állomány (a legális és az □álturista feketemunkás□ kategória együtt), anélkül hogy egyértelműen azt lehetne állítani, hogy mindez a kivándorlást előkészítő vagy föltétlenül elősegítő állapot volna.

Tipológiák az elmozduló népességben belül

Láttuk, az 1988-at követő időszakban, amikortól is a magyar hatóságok nyíltan felvállalt adminisztratív problémaként kezdték kezelni a Romániából jövő menekülteket (Sík E.: 1990), számottevő csoport, legalább 100 000 magyarból álló tömeg hagyta el Romániát.

1992-től kezdődően ez a folyamat jelentős mértékben megváltozott. A határátlépés eseményjellege fokozatosan visszaszorult, a társadalom lassan elfogadta, hogy az átjárhatóság biztosított, a még mindig zűrzavarosan alakuló politika és a két ország közötti akkor még nagyon feszült viszony nem hat ki mérvadóan a két adminisztratív és politikai térség közötti mozgás szabályozására. Ennek jegyében a kitelepedés (annak

végleges vagy ideiglenes formája) viszonylag átlátható és kiszámítható stratégia lett a társadalom számára. A menekültek és az áttelepedni szándékozók legális státusa rendeződött, és beindult a honosítási folyamat, vagyis a kitelepedési hullám során eltávozottak helyzetének jogi-adminisztratív véglegesítése.

Ugyanakkor és ezzel párhuzamosan elkezdődött egy ideiglenes mozgási folyamat, amelyet tipikusan munkamigrációnak lehet tekinteni, és nagyságára csak következtetni tudunk. Például 1994-ben törvénytelen munkavállalásért 5520 idegen állampolgártól vonták meg a tartózkodási engedélyt, ezeknek 75 százaléka volt román állampolgár (Hárs, Á.: 1995. 91.). 2000-ben 8312 román állampolgárt toloncoltak ki Magyarország területéről, ami a kitoloncoltak hozzávetőleg 65 százalékát jelentette. Nem tudjuk: ez az adminisztratív szigor vagy a feketén dolgozók számának a növekedését jelenti-e, de az biztos, hogy ezek az adatok csak a jéghegy csúcsára engednek következtetni.

A Magyarországra irányuló elmozdulási folyamatokat, legalábbis 1992-től errefelé háromszintűnek tekinthetjük. E három szintet a bevándorlók, a hosszabb vagy rövidebb időszakokra tartózkodási jogot szerzett elmozdulók és a hosszabb tartózkodásukat nem legalizálók rétege adja.

Fentebb vázoltuk azok számának alakulását, akik valamilyen jogcímen hosszabb időre rendelkeznek törvényes státussal. Az eredeti százezres tömeg, folyamatos utánpótlás mellett, 2000-re negyvenezer alá csökkent, nagy valószínűséggel a honosításnak köszönhetően.

Ugyancsak hozzávetőleg 20 000-re tehető a rövid időre érvényes tartózkodási engedéllyel Magyarországon tartózkodók száma. Vagyis hozzávetőleg hatvanezer román állampolgár (több mint kilencven százalékuk magyar nemzetiségű) rendelkezik valamilyen legális státussal. Ennek kétharmada bevándorló, a fennmaradó rész valószínűleg a kint tanuló diákokból, a versenyszféra munkaerőigényeit kielégítő, jól képzett (még) időszakos gazdasági migránsokból, illetve azokból a szolgáltatási szférában (többnyire építőiparban) dolgozókból tevődik össze, akik valamilyen oknál fogva (egyéni megbecsültség, egyes cégekre gyakorolt adminisztratív nyomás stb.) legalizálhatták a kint tartózkodást.

A másik részben vannak a fél- vagy teljesen illegális elmozdulók, huzamosabb ideig tartózkodók. Túlzás volna a jéghegy analógiájában gondolkodni, vagyis azt feltételezni, hogy a bevándorlók többszöröse ebbe a kategóriába tartozik. Ha elfogadjuk azt, hogy az elmozdulás, a legalizálási és általában a tartózkodási stratégiák rétegspecifikusak, akkor a jéghegy-modellnek nincs alapja. Egyáltalában kérdés, hogy a két tömeg dinamikája milyen mértékben függ össze.

Az fontos viszont, hogy a fél- vagy teljesen illegális elmozdulási stratégiával élők időben milyen nyomásnak voltak kitéve, illetve milyen lehetőségük volt arra, hogy valamilyen formában legalizálják a tartózkodást. A különböző legalizálási stratégiákról, illetve a fél- vagy teljesen illegális tartózkodások kikerülő stratégiáiról túl keveset tudunk ahhoz, hogy az ezt gyakorló népesség méreteire következtetni tudnánk.

Kérdés továbbra is az, hogy megtörténik-e, és ha igen, milyen mértékben, formában az átmenet a két nagy kategória, a legalizált és a fél- vagy teljesen illegális, illetve a legális kategóriák között. A kérdés lényeges, hisz a vendégmunka funkciójáról és formáiról van szó, vagyis arról, hogy milyen mértékben épült be egyes társadalmak gazdasági rendszerébe ez az elmozdulási forma, illetve más kibocsátó közegekben milyen mértékben alakult át az elvándorlást előkészítő stratégiává. Mindenképpen túl kevés longitudinális (migrációs biográfiai) adattal rendelkezünk, ahhoz, hogy az ideiglenes vendégmunkát egyszerűen a végleges áttelepedés előszobájának tekinthessük.

Nyilvánvaló, hogy jelenleg kevés ismerettel rendelkezünk ahhoz, hogy e mozgásban levő tömeg jövőbeni alakulásáról beszélhessünk. Feltehető, hogy e népesség legális státus szerinti csoportosítása nem föltétlenül célravezető.

A jelenleg kint tartózkodó, hosszabb-rövidebb időre kijáró népesség nagyon heterogén, akár az ottani társadalmi-gazdasági rendszerbe való beleilleszkedést és annak egyéni motivációit, akár a tartózkodás legalizáltságát tekintjük. Habár nincs semmiféle kapaszkodónk arra vonatkozóan, hogy felbecsüljük a megoszlást, megpróbáltunk körvonalazni egy tipológiai keretet, amely alapján a Magyarország irányába mobilis népességet rendszerezni lehetne. A kiindulópontot egy klasszikusnak mondható egydimenziós tipológia képezte (Gonzales, N.: 1961, 1989, lásd róla Brettel, C. B.: 2000), amelyben a szerző öttípusú gazdasági migrációt különít el a kibocsátó társadalom gazdasági rendszerébe való beilleszkedés időtartama, gyakorisága és rendszeressége alapján. A tipológiát átértelmeztük, és kibővítettük a nem egyértelműen gazdasági migrációra is, olyan módon, hogy az általunk azonosított empirikus típusokat is bele tudjuk foglalni.

Az állandó, illetve a folyamatos migráns számára a befogadó gazdasági rendszer a mérvadó az egyén gazdasági tevékenységrendszerének a megszervezésében. A lényeges különbség abban áll, hogy az állandó migráns számára a befogadó, a folyamatos migráns számára a kibocsátó társadalmi-kulturális rendszer képezi a vonatkoztatási alapot társadalmi státusának a meghatározásában. Ez nem annyira a kibocsátó társadalommal fenntartott kapcsolatok gyakoriságától függ, hanem sokkal inkább attól, hogy az egyén melyik társadalom normái alapján próbál elfogadott és elismert társadalmi státusra szert tenni, milyen kulturális modelleknek megfelelően fektet be olyan szimbolikus beruházásokba, amelyek alapján elismertségre, rangra, végül is erőfeszítéseinek, esetleges sikerének jóváhagyására számít. Ha a befogadó társadalom a mérvadó, akkor állandó, ha a kibocsátó, akkor folyamatos migráns kategóriájáról beszélhetünk. Természetesen a két kategória közötti dichotomikus elkülönítésnek pusztán analitikus szerepe lehet, hisz akár a két kategória közötti, időben hosszan tartó átmeneti folyamat, akár a kettős referencia vállalt fenntartása (a befogadó társadalommal szemben sikeres bevándorló, a kibocsátó társadalom megítélése szerint a vendégmunkából tisztességes helyzetet elért szomszéd vagy falubeli) lehetséges állapot.

Idényjellegű a befogadó vagy kibocsátó társadalom gazdasági tevékenységszervezésének a ritmusához igazodó migráns. Az időszakos, de nem idényjellegű migráns elmozdulása viszont a család, a háztartás időszakos igényeinek megfelelően több-kevesebb

rendszerességgel történik, a befogadó társadalom munkaerőpiaca egyfajta kiegészítő rendszerként tételeződik (Massey, D. S. és társai: 2000. 436-440).

Az irreguláris migráció a kibocsátó gazdasági rendszer szempontjából másodlagos fontossággal bír, többnyire olyan egyénekre jellemző, akik a munkaerőpiacon, illetve a társadalomban valamilyen szempontból marginálisnak minősülnek. Például a fiatalok elmozdulása, amennyiben annak nincsen közvetlen gazdasági szerepe (pl. az önálló egzisztencia megalapozása), általános tapasztalatszerzésnek minősíthető.

Ezek a típusok csak a gazdasági migrációra vonatkoznak, az Erdély-Magyarország tengelyen történő elmozdulásnak vannak viszont más, olyan jellegzetességei is, amelyek leírásával a szakirodalomban nem találkoztunk, ilyen például az oktatási migráció. A magyar oktatáspolitikai nemzetpolitikai megfontolásokra hivatkozva (általában a magyarok alulreprezentáltsága a romániai diplomások populációjában, az anyanyelvű felsőoktatás hiánya bizonyos szakokon, a romániai posztgraduális képzés vérszegény, kezdetleges volta) folyamatosan integrálta a romániai magyar középiskolai, illetve egyetemi végzősöket a magyarországi képzési rendszerbe. Nincs birtokunkban átfogó vizsgálat ennek a népességnek a nagyságrendjéről (statisztikailag mindenképpen megjelennek a tartózkodási engedéllyel rendelkezők kategóriájában) és időbeni dinamikájáról, de amennyire rálátunk a folyamatban részt vevő szereplőkre, van elképzelésünk arról, hogy miként lehet a helyzetüket meghatározni. Az előbb bemutatott tipológiában az állandó és a folyamatos migráns analógiájára írható le a helyzetük. Vagyis az állandó migráns számára az oktatási rendszerben megszerzett jogosítványok, általában a birtokolt tudástőke elhelyezése szempontjából a magyarországi munkaerőpiac a mérvadó, vonatkoztatási közeg, míg a folyamatos típus számára a romániai.

És mégis etnikai kivándorlás?

A fentebb bemutatott tipológia a romániai magyarok Magyarország irányú elmozdulását a kibocsátó társadalmak és a befogadó társadalom gazdasági és kulturális rendszerei közötti dinamikus viszonyként írja le. Mint gazdasági viszonyrendszer nem zárható ki (és van erre példa) a magukat románként vallók integrálása sem. Ez annál is inkább működik, mivel a magyar társadalom viszonyulása a Romániából jövő, többnyire magyar vendégmunkásokhoz, általában a romániai magyarokhoz, nem egyértelmű. A romániai magyarok ideológiai befogadása mellett hangsúlyosan jelen vannak a társadalmi kizárás mozzanatai is (Szabó I.-Lázár G.: 1997; Lázár G.: 1996). Így például a romániai magyarok által gyakran sérelmezett helyzetek, amikor a nyilvánvaló magyar nyelvtudásuk ellenére leromániozzák őket Magyarországon, lehetnek egyszerű piaci stratégiák, amelyeket a munkaadók azért alkalmaznak, hogy az olcsó munkaerővel kialakítandó viszonyban ne lehessen az ideológiailag szorgalmazott szolidaritásra hivatkozni, de lehet egyszerűen az is, hogy a magyar társadalom egy része számára a politikai nemzet jogilag is jól definiált viszonyrendszere a meghatározó községfelfogás.

Viszont az a tény, hogy nem minden interakció esetében teljesül a romániai magyarok jogosnak tartott igénye, hogy a kultúrnemzeti ideológia jegyében bizonyos kulturális

megnyilvánulásokat (pl. a magyar nyelv ismerete) a közösség, az együvé tartozás szimbolikus jelzéseiként ismerjenek el, nem csökkenti ezen kulturális megnyilvánulások gyakorlati, piaci értékét. Tehát az, hogy lerománnozzák a magyarul beszélőket, jelzésértékű lehet abból a szempontból, miként gondolkozik a magyar társadalom egy része a nemzetéről, de az, hogy a munkaerőpiacba nehézségek nélkül tudnak integrálódni, sokat mond arról, hogy bizonyos típusú kommunikáció kulturális alapjai adóttak.

Részint ezzel lehet magyarázni, hogy a fentebb vázolt elmozdulási folyamatokban és gazdasági viszonyrendszerben miért nem vesznek részt nagyobb arányban románok. Hisz a munkaerőpiacon a kulturális tőke fontos előnyt biztosít a magyarok számára, és egyben lehetőséget teremt arra, hogy fenntartsanak és megerősítsenek rokonsági, ismerősi, regionális alapon kialakult hálózati kapcsolatokat. Nem beszélve a már magyarországi bennszülöttekké átalakult, vagyis a régebben letelepedett ismerősök, rokonok által képviselt kommunikációs és kapcsolati hálózat előnyeiről.

Továbbá bármennyire is viszonylagos és esetleges az, hogy a magyar társadalomban, milyen jogosítványokra konvertálható a felvállalt és különböző kulturális megnyilvánulások formájában megjelenített magyar identitás (Brubaker, R.: 1998. 1056), tény, hogy a domináns nyilvános hatalmi és értelmiségi diskurzus fontos szerepet tulajdonít a kultúrnemzeti kategóriának. Ez legalább szimbolikus legitimitást ad egy bizonyos fellépést és igényt arra vonatkozóan, hogy a magyar kategória egyfajta általánosabb jellegű szolidaritást feltételez. Ugyanakkor az ennek a retorikának a jegyében megfogalmazott közpolitikai intézkedések lehetővé teszik egy adott réteg számára bizonyos intézmények használatát, bizonyos mértékű részesevé a központi újraelosztó folyamat során. Tehát vannak helyzetek, amelyekben sikerül bizonyos jogosítványokká konvertálni a magyar kategóriához való tartozást.

A 2002 elejétől érvénybe lépett kedvezmény(státus)törvény tulajdonképpen próbálkozás egyrészt arra, hogy a magyar állam területén a magyar származású, de nem magyar állampolgárok megillető jogosítványokat (kedvezményeket) kapjanak, és érvényesítésüket intézményesítsék, másrészt arra, hogy jogviszonyt alakítsanak bizonyos eladdig csak szimbolikusán tételezett viszonyokat.

Teljesen másodlagos, hogy mi a tulajdonképpeni motivációja egy ilyen törvénynek: a szürke gazdaság fehéritése (alanyi jogon minden Magyarországgal szomszédos utódállam magyarjának lehetősége volna, hogy bizonyos időtartamra törvényesen munkát vállaljon); olcsón, képzett munkaerőt biztosítani a dinamikusan fejlődő gazdaság számára, amelynek a munkaerőigényeit Magyarország középtávon nem tudja biztosítani. Tény, hogy szabályozó hatálya pontosan abban a mezőnyben lesz, amelyben a fentebb jelzett romániai magyar elmozdulási folyamat zajlik, még inkább relativizálja a kibocsátó és befogadó térségek között radikálisnak tartott választóvonalat, és végül is intézményesít egy olyan népességmozgást, amelynek néhány vonzatát vázolni próbáltuk.

JEGYZETEK

1. A menekülthullám alakulásáról lásd Sík E. (1989, 1990, 1992), a menekülthullám politikai kontextusáról Forró T.-Havas H. (1988), a menekülés általános társadalmi kontextusáról, a menekülők társadalmi tipológiájáról Kende, P. (1988), Magyar N. (1991), Csepeli Gy.-Závecz T. (1991), Bárdi N. (1992).
2. Lásd Melléklet az RMDSZ Memorandumához. In: RMDSZ (2000) 147-148, illetve 156-157.
3. Lásd RFE/RL Newline (1995-10-27). Tokes accuses Romanian government of ethnic cleansing.
4. Az adatok forrása CNS (1993) 143; CNS (1994) 150-151; CNS (1999) (oldalszám nélkül, az adatok elektronikus formátumban).
5. Elmozdulásban levőkön értjük mindazokat, akik habár a végleges kitelepedés szándékával hagyták el az országot, a különböző befogadó országokba nem a törvényes bevándorló vagy letelepedői státussal léptek be, és különböző stratégiákra alapozva próbálják hosszabbítani, illetve legalizálni az ott-tartózkodásukat.
6. Veres Valér é.n
7. Az 1989 előtti gyakorlatnak megfelelően a román állampolgároknak két évben egyszer volt joguk külföldre látogatni, az útlevelek a rendőrségen voltak zárolva. A kommunizmus bukását követően az útlevelek rendszere megváltozott, az állampolgárok külföldi utazási jogát a román állam semmilyen adminisztratív úton nem korlátozza.
8. A szerző által a hivatkozott tanulmányban közölt részadatok összegzése.
9. Legalizációs stratégia: értsd olyan jogcím, státus megszerzése, amely alapján az idegen állam területén való tartózkodás törvényesnek minősül.
10. UNCHR (2000).
11. Centrul de Cercetare a Relațiilor Interetnice.
12. A kutatás részadatait lásd Culic I. és mások (1998).
13. Az adatokat bővebben lásd Culic-Horváth-Lazár (2000).
14. Lásd Brah, A. :1996. 197.
15. KSH (1997) Demográfiai Évkönyv 1997. Budapest, KSH. valamint KSH (1998) Demográfiai Évkönyv 1998. Budapest, KSH.
16. ORFK. Lásd A Magyar Belügyminisztérium Honlapja, A benyújtott bevándorlási kérelmek számának alakulása (1994-2000. évben) <http://www.b-m.hu/>
17. Arányuk 1993-ban a Romániából bevándorlók 94,9 százaléka, 1996-ban 93,9 százaléka (SOPEMI 1998. 118).
18. A Magyar Belügyminisztérium Honlapja: Ideiglenes tartózkodási kérelmek számának alakulása (1994-2000. évben). Lásd <http://www.b-m.hu/>
19. A Magyar Belügyminisztérium Honlapja: Ideiglenes tartózkodási kérelmek számának alakulása (1994-2000. évben). lásd <http://www.b-m.hu/>
20. SOPEMI (1998) 118.
21. A Magyar Belügyminisztérium Honlapja: A bevándorlási engedéllyel

- Magyarországon élő külföldiek száma (2000. 12. 3.), illetve A huzamos tartózkodási engedéllyel rendelkezők száma Magyarországon (2000. 12. 3.) Lásd <http://www.b-m.hu/>
22. SOPEMI (1998) 118.
23. A Magyar Belügyminisztérium Honlapja: A kitoloncolás főbb adatai (az 1995-2000. évben). Lásd <http://www.b-m.hu/>
24. Legalábbis Székelyföld esetében erre lehet következtetni. Lásd Bíró és mások (1996).

IRODALOM

- Bárdi N. (1992): Mi van az erdélyi hátizsákban? Valóság, 1992/12. 85-97
- Bíró A. Zoltán és mások (1996): Vándormunka - otthonról nézve. A Székelyföldről Magyarországra irányuló vendégmunka hatásai a kibocsátó közegre (összefoglaló tanulmány). In: Bíró A Zoltán és mások: Elvándorlók? Vendégmunka és életforma a Székelyföldön. KAM - Regionális és Antropológiai Kutatások Központja. Csíkszereda, 143-186. - Boyle, P.-Halfacree, K.-Robinson, V. (1998): Exploring Contemporary Migration. Longman. - Brah, A. (1996): Cartographies of Diaspora. Contesting Identities. Routledge. London. - Bretsch, F. (2000): La migration en Allemagne et en Europe. Basis-Info 11/2000 az Inter-Nationes honlapján. Lásd <http://www.inter-nationes.de/d/frames/presse/basis/f/bi11-2000-f.html> - Brettell, C. B. (2000): Theorizing Migration in Anthropology. The Social Construction of Networks, Identities, Communities, and Globalscapes. In: Brettell, Caroline B.-Hollifield James F.: Migration Theory. Talking across Disciplines. Routledge. New York, London, 97-136. - Brubaker, R.(1992) Political Dimensions of Migration from and among Soviet Successor States. EUI Working Papers in European Cultural Studies 7 (1992). 21-46. - Brubaker, R.(1998) Migrations of Ethnic Unmixing in the "New Europe". International Migration Review Vol. 32. Winter (1998), 1047-1065. - CNS (1993) Anuarul statistic al României. București. CNS. - CNS (1994) Anuarul statistic al României. București. CNS. - CNS (1999) Anuarul statistic al României. București. CNS. - Culic, I.-Horváth I.-Lazăr, M. (2000): Ethobarometer. Centrul de Cercetare a Relațiilor Interetnice, Cluj-Napoca. - Culic, I-Horváth I.-Lazăr M.-Magyari N. (1998): Români și maghiarii în tranziția postcomunistă. Imagini mentale și relații interetnice în Transilvania. CCRIT Cluj-Napoca. - Csepeli Gy.-Závecz T. (1991): Az erdélyi menekültek személyisége. REGIO 1991/4. 91-102. - Davies, R.(1991): The analysis of housing and migration careers. In: Stilwell, J.-Congdon, P. (eds.): Migration models: macro and micro approaches. Belhaven. London, 207-227. - Fahidi G. (2000): Megújuló beutazási szabályok. Elutasító invitálás. HVG 2000/48. 123-125. - Fasman, H.- Münz, R. (1995): European East-West Migration, 1945-1992.

In: Cohen, Robin (ed.): The Cambridge Survey of World Migration. Cambridge University Press. Cambridge, 470-480. - Forró T.-Havas H. (1988): Arad után Budapest. Háttér Könyvkiadó, Bp. - Gonzales. N. S. (1961): Family Organization in Five Types of Migratory Wage Labor. American Anthropologist 63 (1961). 1264-1280. - Gonzales. N. S. (1989): Conflict Migration and the Expression of Ethnicity: Introduction In:Gonzalez, Nancy-McCommon, Carolyn S. (eds.): Conflict Migration and the Expression of Ethnicity Boulder. Westview Press. Colorado.1-9. - Hablicsek L.-Tóth P. P. (1996): A nemzetközi vándorlások hatása a magyarországi népesség számának alakulására 1994-2010 között. In: Sík E. és Tóth J. (szerk.): Táborlakók, diaszpórák, politikák. Bp., MTA Politikai Tudományok Intézete Nemzetközi Kutatócsoport Évkönyve. 161-179. - Hárs, Á. (1995): Migration and the Labour Market In: Fullerton, Maryellen-Sík Endre, Tóth Judith: Refugees and Migrants: Hungary at Crossroads. Yearbook of the Research Group on International Migration Institute for Political Science. Bp., 85-104. - Kende P.: Erdélyből jöttek .Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó. - KSH (1997). Demográfiai Évkönyv 1997. Magyarország (Hungary). Bp., KSH. - KSH (1998) Demográfiai Évkönyv 1998. Magyarország (Hungary). Bp., KSH. - Lázár G. (1996): A felnőtt lakosság nemzeti identitása a kisebbségekhez való viszony tükrében. In: Lázár Guy és mások: Többség - kisebbség. Tanulmányok a nemzeti tudat témaköréből. Osiris Kiadó. Bp., 9-116. - Magyar N. (1991): Marasztalnak, tehát megyünk. In: REGIO 1991/4. 110-120. - Massey, D. S. és mások (1993): Theories of International Migration: A Review and Appraisal. Population and Development Review. Volume 19. 3 (1993). 431-466. - Nagy, B. (1995): Changing Trends, Enduring Questions Regarding Refugee Law in Central Europe. In: Fullerton, Maryellen-Sík Endre-Tóth Judith: Refugees and Migrants: Hungary at Crossroads. Yearbook of the Research Group on International Migration Institute for Political Science. Bp., 27-54. - Poledna, R. (2001): Sunt ut sunt. Aut non sunt? Transformări sociale la sașii ardeleni, după 1945. Presa Universitară Clujeană.Cluj. - RMDSZ (2000) - Romániai Magyar Demokrata Szövetség 1989-2000. RMDSZ Ügyvezető Elnökség. Kolozsvár. - Roth, A. (1999): A pleca sau a rămîne? Emigrarea din România. In: Roth, A.: Naționalism sau democratism. Editura PRO EUROPA, Tîrgu Mureș. 309-330. - Sík E (1990): Erdélyi menekültek Magyarországon In Andorka Rudolf-Kolosi Tamás-Vukovich György (szerk):. Társadalmi riport 1990. TÁRKI, Bp., 516-533. - Sík E. (1989): Menekültekről és menekülthullámokról. Gyorsjelentések no. 1. TÁRKI, Bp. - Sík E. (1990): Erdélyi menekültek Magyarországon. Társadalmi Riport. TÁRKI, Bp., 516-534. - Sík E. (1992): Transylvanian Refugees in Hungary and the Emergence of Policy Networks to Cope with the Crisis. Journal of Refugee Studies.Vol. 5. No. 1. - SOPEMI(1998) Trends in International Migration. Continous Reporting System on Migration. Annual Report: 1998 Edition. Organisation for Economic Co-operation and Development. - Sorbán A. (1999) Emigrációs potenciál a határon túl

élő magyar közösségek körében (1997). Elvándorlók, az elvándorlás gondolatával foglalkozók és szülőföldjükön maradók. Magyar Kisebbség, 2-3. (1999); lásd még <http://www.hhrf.org/magyarkisebbség/9902/m990226.htm> - Szabó I.-Lázár G. (1997): Nemzetkonceptiók a mai magyar társadalomban. MTA Politikai Tudományok Intézete. Bp. - Tóth J. (1991): A politikai migrációtól a migrációs politikáig. *Mozgó Világ*. 1991/11. 105 -114. -Tóth P. P. (1995): Refugees, immigrants and New Citizens in Hungary 1988-1992. In: Fullerton, M.-Sík E.-Tóth J.: *Refugees and Migrants: Hungary at Crossroads*. Yearbook of the Research Group on International Migration Institute for Political Science. Bp., 69-82. - UNCHR (1994) Background paper on Romanian refugees and asylum seekers. Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees - Centre for Documentation and Research. Lásd, <http://www.unchr.ch/refworld/country/cdr/cdrrom.htm>. - UNCHR (2000) *Asylum Trends in Europe, 2000. Trends in Asylum in 24 European Countries by Country of Asylum, Origin, Month and Year - Part II* Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees - Population Data Unit. Population and Geographical Data Section. Lásd <http://www.unchr.ch/statist/main.htm>. - Varga E. Á.(1998): Az erdélyi magyarság lélekszámáról. In: *Uó: Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből*. Püski, Bp., 120-166. - Verdery, K. (1991) *National Ideology under Socialism: Identity and Cultural politics in Ceausescu's Romania*. University of California Press. Berkeley. - Verdery, K. (1993): *Nationalism and National Sentiment in Post-socialist Romania*. *Slavic Review* Volume 52. Number 2. Summer 1993. 179-203. - Veres, V (é.n.): *The Difficulties into the Population Statistics of the Ethnic Minorities in Central and Eastern Europe: Explaining the Decrease of the Ethnic Hungarian Population in Romania*. (Kézirat)